

„Under Junigrundloven“ og dens Forfatter.

Af

AAGE FRIIS.

I Oktober 1916 afsluttede cand. mag. & polit., tidligere Redaktør af „Tilskueren“ og „Aarhus Amtstidende“, Livsforsikringsselskabsdirektør, Finansminister, Forsvarsminister og Konseilspræsident, Folketingsmand Niels Neergaard den „Fremstilling af det danske Folks politiske Historie 1848—1866“, „Under Junigrundloven“, som han for henvend tredive Aar siden var begyndt paa og som i Hæfter havde været under Udgivelse siden Oktober 1889.

Til Trods for denne langsomme Fremvækst er Neergaards Værk lidt efter lidt blevet Hovedkilden til vor Viden om hin Tids politiske Historie, en Bog, til hvilken alle historisk og politisk Interesserede har søgt. Skønt Værkets Størrelse og Udgivelsesmaaden har begrænset dets Udbredelse, har det dog i stigende Grad paavirket vor Opfattelse af den nationalliberale Periodes politiske Begivenheder og ledende Mænd; mange Drøftelser om Spørgsmaal fra hin Tid har i de forløbne Aar haft Tilknytning til Neergaards Fremstilling eller Domme. Nu efter Fuldførelsen staar „Under Junigrundloven“ ikke blot som det i Omfang og Stofmængde største Værk om Danmarks politiske Historie i det nittende Aarhundrede, men det indtager en fremragende Plads i hele vor historiske Literatur. Det har væsentlig og blivende Betydning for Vurderingen af et afgørende Afsnit i vor statslige og folkelige Historie.

Et saa betydeligt Værk fortjener ved sin Fuldførelse

udførlig Omtale i Historisk Tidsskrift, og særlig Interesse har det efter mit Skøn at faa undersøgt dets Plads indenfor vor Historieforskning, dets Forfatters Forudsætninger og hele Værkets Grundlag.

I.

Det store Gennembrud i dansk Historieskrivning, der ved Midten af det 19. Aarhundrede forberedtes ved Allens og fremfor alt ved Caspar Paludan-Müllers Værker, og derpaa, efter 1864, fuldbyrdedes ved Edvard Holms, Johs. Steenstrups, Troels-Lunds, A. D. Jørgensens, Kr. Erslevs, J. A. Fridericias og de andres Forskning kom længe slet ikke og er endnu kun i ringe Grad kommet Danmarks nyeste Historie tilgode. Hvor lidt systematisk gennemforsket og fremstillet er ikke vort nittende Aarhundredes Historie! Den kritiske Behandling frembyder bratte Standsninger og dybe Huller. Ingen blot i nogen Grad tidssvarende Haandbog skildrer vort Folkeliv fra 1814 til 1914; Fremstillingen i „Danmarks Riges Historie“ standser med Wienfreden 1864. Holms samlede Fremstilling naaede først i 1912 frem til 1799 og venter endnu paa sin Fuldendelse til Aaret 1814. Rubins Bog om 1807—14 anlagde et Par enkelte Synspunkter, det økonomiske og Københavns Historie, og blev til — højst værdifulde — „Studier“; C. Th. Sørensens Skildringer af Udenrigspolitikken var stærkt subjektivt præget og bygget paa et ret tilfældigt Materiale; det overordentlig vigtige Kildestof vedrørende Krigsaarene 1807—14, der usystematisk er fremvælet, venter paa en samlet Bearbejdelse. Frederik 6.s Tid er kun skildret i sine Hovedtræk og, væsentlig i Rubins anden Bog, saare frugtbart, men det er dog ogsaa „Studier“; en Række Problemer til Forstaaelsen af Tiden 1814—40 er endnu blot strejfede. Kristian 8.s Tid er ikke forsøgt skildret udtømmende og i Sammenhæng, A. D. Jørgensens æggende Synspunkter er ikke uddybede eller underbyggede. Først i de sidste Aar er en Skildring af den vaagnende Danskhed i Slesvig under Ud-

arbejdelse, og Slesvig-Holstenismens naturlige Fremvækst i den dansk-holstenske Helstat er ikke alsidigt og kritisk belyst fra dansk Side med fuld Hensyntagen til vor nye, lutrede Opfattelse af det slesvig-holstenske Spørgsmaals statsretslige Udvikling. Hvis man spørger om vor Bondestands, om Husmandsklassens eller Arbejderstandens økonomisk-politiske Udvikling fra Fyrrerne til vore Dage, faar man intet Steds Svar. For Tiden efter 1866 ligger al systematisk Forskning helt hen. Ingen væsentlig Side af vor Udvikling i det sidste halve Aarhundrede er historisk undersøgt; der findes en Mængde ypperligt, særlig statistisk, socialhistorisk Stof, men en samlet historisk Redegørelse er slet ikke forsøgt. Dr. Thorsøe har udgivet korte Ledetraade i vor Udenrigspolitik efter 1864 paa Grundlag af trykte Kilder, ligesom han i sin Tid paa et lignende Grundlag skrev en god Fremstilling af vor Historie fra 1800 til 1848. Men vort Forhold til Udlandet i den nyeste Tid, d. v. s. det nordslesvigske Spørgsmaals Historie 1864—79, og Nuancerne i vor Neutralitetspolitik i Triplealliansens og den fransk-russiske Alliances Periode er uskrevet; Akterne i Udenrigsministeriets Arkiv er ikke anvendt til Udfyldning af, hvad der om Folkets Stemninger og Synsmaader kan udlæses af Dagspressen. Der findes enkelte Bidrag til de store Partiers Historie, men Sammenhængen mellem det partipolitiske Røre, de religiøse og andre aandelige Strømninger i de forskellige Folkeklasser, den økonomiske og sociale Udvikling er kun tilfældig berørt og intet Steds historisk udredet. Det hænder stadig, at en Udlænding søger en Haandbog i Danmarks Historie i det 19. Aarhundrede eller for de sidste Menneskealdrer; fra Sverige, fra England og Amerika, fra Tyskland og Frankrig kommer der Anmodning om at sende et saadant Værk eller en hel Danmarks Historie til Oversættelse eller om at faa skrevet et nyt Værk; man maa svare, at der intet findes. Ved Universitetsundervisningen for dem, der skal gaa ud og give den højeste Almenundervisning i Historie, hvor Hovedvægten med Rette nu skal lægges paa det 19. Aarhundredes Udvikling, har man

mundtlig maattet supplere Allens Lærebog, der slutter sin Fremstilling med Aaret 1855, eller man maa som Grundlag henvise til en Lærebog for Skoledrenge, eller nu til den sidste Udgave af Adam Fabricius's Folkebog, i hvilken Prof. Knud Fabricius har givet et Grundrids af Udviklingen op til 1914. En Bog som Thriges „Danmarks Historie i vort Aarhundrede“ fra 1899, der slutter med dette Aar, er kompilatorisk og kronologisk til rent praktisk Brug. Begtrups originale Bog „Det danske Folks Historie i det nittende Aarhundrede“, der giver Indblik i, hvilke Sider af Danmarks moderne Historie der med en uhyre Bredde fremhæves for Folkehøjskolens Elever, er ved sit subjektive Anlæg og ensidige Stofvalg udelukket fra at faa almindeligere Betydning, hvor værdifuldt og paaagtelsesværdigt dette Skrift end iøvrigt i flere Henseender er. I „Socialdemokratiets Aarhundrede“ findes en helt ensidig Oversigt.

Der hersker med Hensyn til de historiske Fremstillinger af vor nærmeste Fortids Historie en Nødstilstand, der staar i stærk Modsætning til det uhyre Arbejde, som dansk Historieforskning har sat ind paa de tidligere Tiders. Det er en ringe Trøst, at det sidste Aarhundredes Historie ogsaa i vore Frændelande, Norge og Sverige, slet ikke er systematisk bearbejdet og lidet tilfredsstillende skildret i Sammenhæng, selv om de to nye Samlingsværker om Norges og Sveriges Historie dog er ført op til de sidste Aar og Ernst Sars' Fremstillinger af den politiske Udvikling i Norge har meget stor Interesse.

Vor rigt udstyrede, arbejdsdygtige og arbejdsglade Historikerkreds efter 1864 vendte deres Kritik og Fremstillingsevne til fjærnere Tider og fulgte ikke noget Krav om at gøre den nærmeste Fortid til Genstand for deres Forskning. Dette Krav har ellers i den sidste Menneskealder i de i Historieforskningen førende Lande, Tyskland og Frankrig, ganske fordrevet den gamle Fordom om, at kun en fjærn Fortid egnede sig til „rigtig historisk“ Behandling. De vældige Gennembrud og den uanet hastige Verdensudvikling efter 1814, 1848 og 1870 drev Historikerne til at opfylde Kravet om at skabe en kritisk rensset Viden ogsaa om den

nærmest foregaaende Historie. Moderne Historikere blev politisk vaagne og skabte Værker om det sidste Aarhundrede og de allersidste Tiders Historie, der staar paa Højde med, hvad der er skrevet om ældre Tider. Bøger, der bærer Navne som Treitschke, Sybel, Alfred Stern, Max Lenz, Erich Marcks, Brandenburg og Friedjung, Seignobos, Hanotaux, Debidour og Matter, Morley og Rose hører med Fortrin og Fejl til Historieforskningens betydelige. Emner af de allersidste Tiders Historie — Verdenskrigens Forhistorie eller Udbrud — behandles efter tilsvarende Metode som Oldtidskrige og middelalderlige Emner. Det er et Vidnesbyrd om stigende politisk Kultur, at der nu kræves kritisk Udredning i læselig Form af den nærmeste Fortids Historie. Historikere af Faget har den vanskelige, men betydningsfulde Opgave hurtigst muligt at betræde Slagmarkerne, rydde op efter Døgnets Kampe og, saavidt det lader sig gøre, bjærge de Stumper af den historiske Sandhed, der lader sig redde ud af den polemiske og agitatoriske Døgnlitteraturs Forfalskning. Der kræves af den historiske Videnskab, hvad der svarer til Kravet om, at der nu i den moderne Skole, gennem Undervisning i Historie og Samfundskundskab, skal gives Ungdommen alsidig og objektiv Besked om Grundlaget for det Samfundsliv, i hvilket den skal virke.

Det er vanskeligt at paapege de dybere Aarsager, der kan have bragt danske Historikere til saa udelukkende at søge deres Emner udenfor vor nyeste Historie. De valgte deres Specialer, før det endnu blev mere almindeligt ude i Europa at tage fat paa det 19. Aarhundrede, men det rent individuelle har vel været afgørende, og derover skal ikke føres Klage. Videnskabelig-historiske Opgaver bør vælges i Frihed, en kunstig Fremdrift af en bestemt Art Forskning er usund. At Eleverne af „Kr. Erslevs Skole“, — den eneste Skole, der vel kan siges at have eksisteret i dansk Historieforskning — skønt den direkte paavirkedes af Erslevs Arbejde med middelalderlig Historie, har spredt sig til de mest forskelligartede Emner og Opgaver, turde vidne om denne „Skole“s Frihed, og har gjort Ængstelsen for,

at systematisk historisk Uddannelse kunde indsnævre den danske Historieforsknings Frihed, til Skamme.

Men næsten alle danske Historikere fra Halvfjerserne tog fat paa Emner fra den ældre Tid; kun en enkelt naaede tilsidst frem over 1814, idet A. D. Jørgensen i nogle af sine sidste Aar samlede sig om Studiet af Frederik 6.s og Kristian 8.s Tid. Disse Mænd manglede ikke Interesse for Nutidens politiske Liv, flere var stærkt interesseret deri og har, som Fridericia, ved Behandlingen af det 19. Aarhundredes Verdenshistorie vist ypperlige Forudsætninger. Det havde derimod utvivlsomt sin Betydning, at det i Halvfjerserne, da de unge Historikere valgte Opgaver, maatte forekomme dem umuligt at faa overladt Materiale til de sidste Menneskealdres Historie. Stoffet var den Gang for en væsentlig Del lukket inde bag syv Segl; til op efter 1880 levede vi med Hensyn til Arkivvæsen i det Gehejmes Tidsalder. Begreberne om Hemmeligholdelsespligt, ikke blot overfor Kongehusets Sager og Udenrigspolitikken, men overfor private Breve og Optegnelser, var andre end nu, herhjemme som i Udlandet.

Trangen til at komme tilbunds kan skræmme en kritisk og grundig Forsker fra Syslen med Emner, hvor det er givet, at der overhovedet ikke kan findes ordentligt Materiale, men den kan virke endnu stærkere, hvor man ved, at vigtigt Materiale findes, men foreløbig er utilgængeligt. De danske Forskere, der før Firserne tænkte paa Emner af det 19. Aarhundredes Historie, maatte forudse, at de vilde komme til at staa overfor lukkede Døre. Til Kongehusets Sager i det 18. Aarhundrede var der den Gang endnu kun Adgang per nefas; enhver kunde iagttage, hvorledes Werlauff, Molbech, Schiern og andre listede rundt for at undgaa at give klar Besked om, hvorfra de havde deres forskellige Oplysninger fra Kristian 7.s Tid. Det er vidunderligt at læse, hvilke Reverentser Mænd som Caspar Paludan-Müller og andre af vore store maatte anse det for nødvendigt at gøre for at faa Lov til at kigge ind i Centraladministrations-Akter om Emner fra det 19. Aarhundrede. Det betragtedes egentlig som noget helt

pietetsløst — senere kaldtes det vist „radikalt“ — at gaa for Alvor kritisk tilbunds i Frederik 6.s og Kristian 8.s Historie, end sige da i de senere Tidsrums. Disse ekstraordinære Vanskeligheder har afskrækket danske Historikere fra at begynde et kritisk Rydnings- og Genoprettelsesarbejde med det nittende Aarhundrede. Det bør erindres, at først op i Halvfemserne fik Edvard Holm Lov til at gennemarbejde alle de gehejme Akter fra Struensees Tid, og først ved samme Tid fik A. D. Jørgensen — men vel at mærke, han var Rigsarkivar — Indblik i Kristian 8.s Papirer. Først omkring 1880 blev der paa et Punkt skudt Bresche i Muren om de utrykte Kilder til vor nyere politiske Historie. Det skete, da Gehejmelegationsraad P. Vedel, Direktøren i Udenrigsministeriet, der selv var historisk interesseret og Forfatter til værdifulde Værker om den ældre Bernstorffs Udenrigspolitik, skaffede Dr. Alexander Thorsøe Adgang til nogle af Udenrigsministeriets Arkivalier fra Frederik 7.s Tid. Thorsøes omhyggelige Benyttelse af disse Akter gav hans to Bindes Værk i 1889 „Frederik 7.s Regerings Historie“ blivende Værdi. Men det nye, Thorsøe kunde bringe af utrykte Kilder var stærkt begrænset, Værket behandlede i det hele kun den diplomatiske og militære Historie og gik kun til Udgangen af 1863.

Ved Midten af Firserne forelaa der ikke en eneste Fremstilling af vor nyere indre-politiske Udvikling. Da satte en ung Historiker, der var levende knyttet til denne Udviklings Videreførelse, sig til Opgave at fremstille det politiske Gennembrud, hvis Følger endnu direkte sporedes i Landets politiske Liv.

Paa denne Baggrund maa Neergaards Arbejde ses. Det er den første indgaaende, paa enkelte Punkter udtømmende Skildring af dansk politisk Historie siden vor frie Forfatnings Indførelse.

II.

Da den jyske Præstesøn Niels Neergaard (født 1854), i 1872, atten Aar gammel, blev Student, laa det ham nær at studere Theologi; snart bragte dog kirkehistoriske og religionshistoriske Interesser ham til at sysle med jødisk Historie, og Arbejdet med det hebraiske og arabiske Sprog førte til Ønsket om at studere orientalsk Filologi. Prof. Mehren stemmede sig haardt imod; det var et farligt Studium for en ung Mand, der ikke var Velhaver; Kandidater som Buhl og Besthorn vilde gaa forud ved en eventuel Besættelse af Universitetets eneste Professorpost i østerlandske Sprog. Neergaard maatte opgive Planer om Magisterkonferens paa dette Omraade og besluttede sig til at tage en historisk Konferens med Speciale i jødisk Historie; den bestod han i 1879; hans store Afhandling handlede om Filon fra Alexandria, om Josephus og om deres Betydning for den jødiske Historie. Studiet havde ikke givet ham systematisk historisk-videnskabelig Uddannelse, saaledes som det nu ubetinget kræves ved Universitetet; et virkelig planlagt historisk Studium er først gennemført siden 1882, det Tidspunkt, da Johs. Steenstrup og Kr. Erslev blev Professorer, og den nye Skoleembedseksamen med Historie som Hovedfag blev indført. Caspar Paludan-Müllers Forelæsninger var i Halvfjerserne de eneste, der gav Historikere methodisk Vejledning, men kun faa Studerende nød godt deraf, og mellem disse var Neergaard ikke. Derimod skærpede hans Syslen med Forfattere som Filon og Josephus, hvor Kildematerialet er begrænset og meget vanskeligt, hans kritiske Sans. Holms Oversigtsforelæsninger over Tiden fra 1648 til Nutiden, der var tilrettelagt for de statsvidenskabelige Studenter, men ogsaa fulgtes af dem, der studerede Historie, gav positiv Viden, men ingen Indførelse i kritisk Behandling af den nyeste Tids Historie. Det historiske Studium blev for Neergaards Vedkommende som for de faa andre, der før 1882 hengav sig dertil — Mænd som Thorsøe, Bricka, Fridericia, Møllerup, Schwanenflügel, Erslev og Weitemeyer — drevet ganske subjektivt paa egen Haand

uden nævneværdig Vejledning fra Universitetets Side; den Opøvelse i moderne kritisk Forskning, som Neergaards Arbejder senere har vidnet om, er ganske selverhvervet, bl. a. gennem en vidtstrakt Læsning af højst forskelligartet historisk Litteratur. Han havde ingen Berøring med de unge Historikere, der den Gang syslede med Tanken om store videnskabelige Opgaver.

I Studieaarene var der hos Neergaard vaagnet Interesse for moderne Samfundsforhold og Politik, men afgørende Vækst fik denne først under et kort Besøg, han umiddelbart efter sin Magisterkonferens i April—Maj 1879, før han skulde aftjene sin Værnepligt i Livgarden, aflagde i Berlin. Han vilde bl. a. høre historiske Forelæsninger, men al hans Interesse beslaglagdes af politiske Begivenheder, som han kom midt op i. I Rigsdagen førtes just i disse Uger storpolitiske Debatter, ved hvilke Bismarck fastslog den epokegørende Vending i sin Finans- og Toldpolitik. Det Stykke Historie, som Neergaard oplevede paa Rigsdagens Tilhørerpladser, gav ham stærke Impulser, og det umiddelbare Resultat blev, at han i syv Fjerdingaar med en Kraftanstrængelse lagde en bredere Grundvold for sin Fremtid ved et nyt Eksamensarbejde, der i 1881 gjorde ham til statsvidenskabelig Kandidat med første Karakter. Han er vistnok den eneste, der har foretaget denne frugtbare Forbindelse af historisk og statsvidenskabeligt Eksamensstudium; vi burde ved Universitetet have en saadan Kombination med Historie som Hovedfag og social-politiske Discipliner som Bifag, der i høj Grad savnes ved Siden af det filosofiske Fakultets Forbindelser af Historie og Sprog.

Da Neergaard havde taget sin Eksamen Nummer to, drog han straks ud paa en Studierejse til Paris, hvor han opholdt sig fra Juni til Udgangen af December 1881, og til London, fra Nytaar til April 1882. I Frankrig fængslede den store Valgkampagne, hvor Clemenceau bekæmpede Gambetta, hans Interesse; samtidig studerede han Handels-traktaternes Historie siden Napoleon 3.s Tid og læste en Mængde moderne Historie. Det kortere Ophold i England var dog endnu mere bestemmende for den politisk inter-

esserede Mands Udvikling. Afhandlinger, som han efter sin Hjemkomst offentliggjorde, viser Retningen af hans Studier og Tankegang. I Sars' Nyt Tidsskrift tryktes i 1883 hans i Sommeren 1882 skrevne tre første Artikler om „Engelsk Parlamentarisme“, hvis Indhold og Form vakte Opmærksomhed og var medvirkende til, at han, uden større literær Fortid, et Aars Tid efter ansaas for kvalificeret til at grundlægge et stort dansk Tidsskrift, da han kom til en Forlægger med Planen derom. I 1886 og 1889 udgav han Smaaskrifter om Cobden og Gladstone; i Vor Ungdom skrev han 1883 om den engelske Almueskole, i Foredrag behandlede han Fagforeningsbevægelsen; alle disse Emner havde han studeret i Parlamentet, i den engelske Presse og Literatur, paa Folkemøder og ved Omgang med socialpolitisk interesserede Mænd. Efter sin Hjemkomst benyttede han sin Eksamen ved foreløbig at tage Stilling som Assistent i Statsanstalten for Livsforsikring.

Neergaard, der hørte til en politisk interesseret Slægt, var forlængst blevet Venstremand i Tilknytning til de radikale Akademikere, der i 1882, medens han var i Udlandet, dannede Studentersamfundet, i stærk Modsætning til den Estrupske Politik. Han blev Medlem af Studentersamfundets første Bestyrelse og var som Formand for Smaaskriftudvalget og Deltager i Arbejderundervisningen ivrig for at fremme dets socialpolitiske Virksomhed. Denne Optræden betød vel ikke direkte Opposition mod den Estrupske Regering, under hvis Chef Livsforsikringsanstalten sorterede, men den var dog højst ilde set; det indbragte den unge Mand adskillige Paamindelser eller Advarsler, at han optraadte som Taler i Studentersamfundet, den liberale Vælgerforening, foruden i Rømersgade, selv om Emnerne var oplysende og ikke agitatoriske; at han i Efteraaret 1884 deltog i Festen for det norske Venstres sejerrige Fører, Johan Sverdrup, der, kort efter at han var blevet Minister, besøgte Danmark, vakte stor Forargelse, skønt det jo var Konseilspræsidenten i en venskabeligsindet Nation, der fejredes. Selv en saa underordnet Stilling som den, en Assistent beklædte, maatte virke hæmmende paa en ung Venstremands

Frihed, og allerede fra 1. Januar 1885 tog Neergaard sin Afsked fra Livsforsikringsanstalten. Fra Januar 1884 (til Udgangen af 1892) var han blevet Redaktør af det nyoprettede „Tilskueren“, der som en væsentlig Opgave havde at fremme Drøftelse af moderne Samfundsproblemer. Foruden ved den ikke store Redaktørgage tjente han i de følgende Aar Brødet som Historielærer ved københavnske Kursus, som Foredragsholder og ved spredt litterær Virksomhed. Derimod knyttedes han ikke, som det dog vel havde ligget i hans Tanke, til den københavnske Venstrepressen, hvor hans politiske og økonomiske Indsigt vilde have skabt ham en naturlig Stilling. Modsætning mellem ham og Edvard Brandes—Hørup udelukkede ham fra „Morgenbladet“ og senere fra „Politiken“ og, da han fra nu af gik bevidst frem mod aktiv Deltagelse i Politik, førtes han bort fra den Kreds af jævnaldrende Venstremænd, med hvem han havde haft fælles Udgangspunkt og i meget fælles Aandspræg. Han vedblev dog at bevare et venskabeligt Forhold til denne Kreds og havde længe Arbejdsfelter fælles med den. Under de uklare Overgangsforhold i dansk Politik 1882—86, hvor det sig nærmende Provisorium drev alle Afskygninger af Venstre sammen, havde Neergaard snarest staaet som københavnsk, ja vel næsten som „europæisk“ Venstremand, men det var Berg, der allerede i 1884 først havde tilbudt ham en Valgkreds (i Roskilde). 1887 kom han ind i Folketinget, hvor han senere sluttede sig til det forhandlende Venstre, og bortset fra Aarene 1890—92 forblev han der som et for hver Samling mere fremtrædende Medlem, hvis Autoritet og Indflydelse i væsentlig Grad beroede paa den store socialpolitiske og politisk-historiske Viden, der prægede hans Deltagelse i Rigsdagsarbejdet som i Agitationen ude i Vælgerbefolkningen.

I Aarene omkring 1880 havde de politiske Interesser bragt Neergaard til ivrigt at sysle med Europas nyere politiske Historie; den unge, liberale Politiker underbygger systematisk sine Grundanskuelser og sin Deltagelse i praktisk Politik. Ingen dansk Politiker siden 1848, bortset fra

A. F. Krieger, har medbragt en tilsvarende Kundskabsfylde til sin politiske Gerning; begge søgte de at dygtiggøre sig ved Indtrængen i Udlandets Udvikling i Samtiden og i de foregaaende Menneskealdre; af det ældre Slægtled havde vel kun Mænd som A. S. Ørsted, David og Tscherning tilsvarende Viden. Jeg ved ikke, om Neergaard har gjort Optegnelser om sin Læsning, men hvis han har gjort det, skulde jeg tro, at der deri vil findes Sidestykker til de lange Lister, der i Kriegers Dagbøger er bevaret, over hvad han fra Fyrerne til Firserne har læst af europæisk og nordisk Historie, af politisk, socialpolitisk og statsretslig Litteratur. Der er imidlertid den Forskel, at medens Kriegers omfattende Kundskaber ofte krystalliserede sig til Doktriner og indsnævrede hans Anskuelser om Mennesker og Forhold, har Neergaard villet bruge sin Viden om fremmede Tider og Tilstande praktisk i sin egen Politik.

Da han midt i Firserne gik ind i dansk Politik, var det knap en Snes Aar, siden 1864 og 1866 afgørende havde ændret Vilkaarene for denne, uden at dog de Traade, der knyttede vore Partier til Udviklingen før 1864, helt var bristet. Sporene fra Perioden 1840—64, hvor vore Partier dannedes, og politiske Førere for første Gang fremtraadte i Danmark, var stadig kendelige. Endnu i Firserne virkede ikke blot Politikere som Estrup, Berg og Lars Dinesen, som har været med ved Forfatningsændringen 1866, der i saa høj Grad betingede de senere politiske Kampe, men man mødte endnu adskillige national-liberale og andre Politikere fra Frederik 7.s Tid; Ploug, Krieger, Andræ, Monrad, Sofus Høgsbro, C. Alberti viste sig i Rigsdagen, Bille, Fenger, Madvig, Gert Winther levede. Politisk som socialt og aandeligt virkede Traditionerne fra National-liberalismens Tid, Indtrykket af „Anno 48“ var levende, medens den bratte Afslutning i 1864 i andre Henseender havde ladet hin Periode gaa over i Historien.

A. D. Jørgensen søgte efter 1864 tilbage i vor Fortids Historie for at forstaa, hvorledes Nederlaget var blevet Resultatet af den hele Udvikling; han gik helt til Middelalderen for at bygge sig en Helhedsopfattelse. Neergaard

optoges i Firserne af Ønsket om at forstaa det nærmeste historiske Grundlag, som Døgnets Politik — og særlig hans eget Parti, Bondevennernes Arvtagere — havde i den Periode, da Politik i moderne Forstand opstod i Danmark. Det blev ham klart, at de Modsætninger, der prægede det politiske Liv i Firserne, paa væsentlige Punkter allerede var fremtraadt under Junigrundloven. Den politiske Virksomhed var for Neergaard ikke noget tilfældigt, ikke en Gods-ejers Fritidssystem, en Storkøbmands, Skibsreders eller Fabrikants Varetagelse af Klasseinteresser, ikke passende Tilbehør til en Fagforeningsformands andre Tillidshverv; Neergaard var i god Forstand professionel, akademisk Politiker. Hans liberale Livsanskuelse og praktiske Almensans førte ham ud i Politik, men den unge Historiker fik Lyst til at underbygge sin Livsgerning ved Studiet af det historiske Grundlag, Danmarks politiske Liv efter 1840.

Et praktisk Forhold virkede med. Da Neergaard kom ind i Tinget, var der intet Steds blot nogenlunde nem Adgang til Oplysning om Begivenhederne efter 1840. Thorsøes Bog med Oversigten over den udenrigspolitiske Udvikling under Frederik 7.s Regering var ikke skrevet, Thriges Kompendium heller ikke; en videbegærlig, fremadstræbende ung Politiker maatte gennemløbe Rigsdags-tidende, Aviser og Pjecer, naar han vilde skaffe sig Besked om Hovedtrækkene i vor politiske Historie. Hvad C. Berg havde gjort i Treserne, naar han sad oppe om Natten i Rigsdagen, maatte Neergaard gøre i Firserne, som J. C. Christensen senere i Halvfemserne, men han gjorde det ud fra mere vidtspændende Synspunkter end de to nævnte Politikere, der mest søgte Sagkundskab til Døgnets Opgaver. Det havde praktisk Værdi at erhverve en saadan Viden; de faa Rigsdagsmænd, der gør sligt, faar i det parlamentariske Liv en vis Overvægt over de Hundreder, der ved meget lidt eller slet intet. Om en saadan Overlegenhed ikke i andre Henseender skaber vanskeligere Vilkaar for Vedkommendes politiske Arbejde og Avancement, skal jeg lade usagt. Men Neergaard førtes ikke alene til Arbejdet

af en rimelig Ærgerrighed for at dygtigøre sig til en politisk Førerstilling. Efter hans Natur og Idealer maatte det være ham mere tiltalende at kunne øve Indflydelse ved saglig Dokumentation end ved lettere Former for den politiske Debat.

Alt dette førte i 1885—87 Neergaard, da han havde opgivet sin lille, faste Stilling for den mere usikre som Redaktør og Politiker, til at fatte Planen om selv at skrive en Bog med de Oplysninger, der ikke fandtes andetsteds, og som ingen af de overlevende Mænd fra hin Tid tænkte paa at skrive; i 1892 mente C. St. A. Bille, at Perioden 1848—1866 endnu næppe var moden til historisk Behandling. En saadan Bog vilde, hvis den blev vel skrevet og ikke for stor, ogsaa kunne blive en god Forlagsartikel. Aftale om et saadant, efter hin Tids Forhold betydeligt Værk, blev da truffet med „Tilskueren“s Forlægger, Gustav Philipson, Neergaards jævnaldrende politiske Meningsfælle, der som han var interesseret for en politisk-historisk Oplysning, af hvilken de og deres Kreds med Rette haabede Støtte for Arbejdet mod Reaktionen i Landet. I 1885—87 modnedes Planen, og Forstudierne paabegyndtes; i Efteraaret 1889 udkom de første Hæfter af „Under Juni-grundloven“. Fra Oktober 1889 indtil 1892 udkom første Bind nogenlunde hurtig i 16 Hæfter paa hvert 4 Ark, men saa gik det kun langsomt videre. Der kom paa Grund af Neergaards stadig voksende politiske og praktiske Virksomhed — fra 1892—97 som Redaktør af „Aarhus Amtstidende“, fra 1897—1908 som Direktør for store Forsikringselskaber, endelig som Minister 1908—13 — fuldstændige Standsninger; imellem 1903 og 1906 optoges al den Tid, Forfatteren kunde afse til litterært Arbejde, af den Del af „Danmarks Riges Historie“, som han efter A. D. Jørgensens Død fuldførte. I 1898, i 1901, i 1903 og endelig lige fra 1905 til Efteraaret 1916 udkom slet intet af Værket. Men saa kom de sidste 10 Hæfter paa engang og bragte Værket til Afslutning med det i to store Halvbind delte andet Bind. Planen var en folkelig holdt Bog paa 20 Hæfter at udgive i Løbet af faa Aar. Der kom 45

Hæfter, der rummer 2872 Sider, og „Under Junigrundloven“ er saaledes blevet et af de omfangsrigeste Enkeltmandsværker i vor historiske Litteratur.

III.

Det vilde have været heldigt, om man ved dette Værk, hvis Udgivelse i Hæfter har strakt sig over næsten tredive Aar, kunde se, naar de enkelte Dele var gaaet i Trykken, som Tilfældet f. Eks. er ved „Dansk Biografisk Lexikon“. Det har Betydning for Bedømmelsen af de enkelte Afsnit at vide, hvilket Materiale der til de forskellige Tidspunkter har foreligget for Forfatteren.

Det trykte Kildestof, hvorpaa „Under Junigrundloven“ bygger, er i Tidens Løb i høj Grad forøget, dog mest, som Forfatteren selv fremhæver det, ved de mange og store Kilder til og Bearbejdelser af den europæiske internationale Politik, særlig det tyske Riges Grundlæggelsehistorie, hvori det dansk-tyske Mellemværende spiller ind. Forfatterens omhyggelige Gennemgang af dette overvældende store Stof har givet hans Skildring af den danske Udenrigspolitik den bedste Baggrund. Mindre betydeligt er, hvad der til hin Tids Historie er fremkommet af dansk og nordisk Litteratur. Det vigtigste deraf er vel de Andræske Bøger, Monrads Redegørelse for 1864 og Davids Optegnelser; desuden bør nævnes Fr. Bajers minutiøse Gennemgang af vort Forhold under Krimkrigen, Udvalget af Orla Lehmanns Papirer, endvidere Hamiltons Breve, de Geers Minnen og Kohts Bog om den svensk-norske Politik i 1863—64. Den store franske Publikation om den fransk-tyske Krigs Forhistorie har Neergaard ikke kunnet benytte til Skildringen af de første Maaneder af 1864, men først ved Fremstillingen af Londonkonferencen (II, 1209) og Krigens Slutning. Neergaard har med Omhu udnyttet denne trykte Litteratur; jeg har intet Steds fundet væsentlige Mangler, kun som en ren Undtagelse har jeg bemærket, at han (II, 1338) har oversat de Meddelelser, Hall i et Brev til Hamilton af 12. Aug. 1864 har givet om sit

Standpunkt til Konferencen i London; „Hamiltons Brefsamling“, 2. Bind, hvor dette Brev findes (170 f.) var allerede udgivet i 1914. Ofte vil man med Beklagelse bemærke, at vigtigt nyt, trykt Materiale ikke har kunnet benyttes paa Punkter af Værket, hvor det vilde have været af særlig Interesse, medens det har foreligget ved Behandlingen af Spørgsmaal, hvor det har mindre Værdi. De Andræske Publikationer har saaledes ikke kunnet benyttes ved Behandlingen af Halvtredserne, Bardenfleths Livserindringer ikke ved Skildringen af Martsdagene 1848; medens Neergaard ved Fremstillingen af Ministerkrisen December 1863 ikke kunde benytte C. N. Davids Optegnelser, blev de offentliggjorte tidsnok til, at han kunde tage Hensyn til dem ved sin Redegørelse for Ministerkrisen i Juli 1864.

De trykte Hovedkilder for „Under Junigrundloven“ er naturligvis fra først til sidst Rigsdagstidende og de officielle Aktstykkесamlinger, hvoraf Neergaard har gjort indgaaende og kritisk Brug, samt de danske Aviser, der for hin Tids Vedkommende til Held for Historikere er lettere at overse end Nutidens Dagblade og tilmed, paa Grund af „Fædrelandet“s uvurderlige Registre, endda relativt let tilgængelige; til alt dette Stof, hvor „Avnerne er mange og Kornene faa“, kommer Pjeceliteraturen, Memoirerne og Brevsamlingerne. Af egentlige Forarbejder, tilfredsstillende Behandlinger af vigtigere Forhold, Begivenheder eller Personer, har der vistnok — bortset fra Thorsøes Værk — ikke været et eneste, hvormed Neergaard i nogen Maade kunde slaa sig Ro.

Mest betydningsfuldt for Neergaards Værk er imidlertid hans omfattende Benyttelse af utrykt, tidligere helt ukendt, Kildestof. Her fik han andre Arbejdsvilkaar, end det midt i Firserne saa ud til. Da han tog fat, maatte han i endnu højere Grad end andre Historikere forudse Vanskeligheder ved Forsøg paa at skaffe sig Adgang til utrykt Kildemateriale til vor nyere Historie. De almindeligere Grunde har jeg omtalt, men Neergaard var nu ovenikøbet Venstremænd i en Tid, da vore offentlige Arkiver sorterede under Medlemmer af det Estrupske Ministerium,

medens det kgl. Bibliotek, hvor der allerede dengang laa ikke faa Samlinger af vigtige Privatpapirer, lededes af den, i alt Fald i sine ældre Aar, for at bruge et mildt Udtryk, lidet velvil- lige Christian Bruun, hvis Interesse for yngre Historikers Virksomhed var af negativ Art. Sammenlignet med Forholdene i Lande som Preussen betød den Forfølgelse og Chikane, der i hin Tid, da de politiske Modsætninger mellem Venstre og Højre var saare skarpe, anvendtes af danske Magthavere overfor den akademiske Opposition, jo kun relativt lidt, men sikkert er det dog, at der i Provisorieaarene af den Estrupske Administration efter Evne blev lagt Sten i Vejen for Oppositionen. Det var i Firserne ubetinget en Diskvalifikation at være Venstremand, Medlem af Studentersamfundet, ja endog aktiv Venstrepolitiker, naar Talen blev om af Myndighederne at opnaa en vis Imødekommenhed og Tillid. Den, der i fortrolige Breve fra hin Tids national-liberal-konservative Kredse har læst uforbeholdne Udtalelser om den politiske og literære Oppositions Mænd, har selv hos højt dannede og humane Personligheder kunnet møde en Opfattelse, der varierer mellem beklagende Nedladdenhed og bidsk Ringeagt. I Fru Heibergs Breve til Krieger finder man lidt af det sidste; de Breve, der er vekslet mellem Krieger og hans Venner i Ind- og Udland, er mere stemt i den første Toneart. Der var en Tendens til at betragte Radikale — og den unge Niels Neergaard opfattedes dengang som „radikal“! — som Personer, der var kapable til et hvilket som helst Diskretionsbrud, overfor Fædreland som Privatliv; at slippe slige Mennesker ind i offentlige eller private Arkiver turde være halsløs Gerning. Men i Løbet af Firserne var Strømmen ved at vende sig; disse Venstremænd lod sig ikke holde nede, ikke blot deres politiske Magt steg, men det lod sig heller ikke længere overse, hvilken Sum af Kraft og personlig Dygtighed disse unge Mænd sad inde med i de forskelligste Retninger. Følgen blev paa det her nævnte Omraade en stor Forandring. I Rigsarkivet havde A. D. Jørgensen 1883 efterfulgt Wegener, Rigsarkivet havde afløst „Gehejmearkivet“. Fra nu af gjordes der, saa-

vidt det stod i Jørgensens Magt, ingen Forskel af politiske Motiver, selv om han visselig ikke yndede „de radikale“ og af Grunde, hvis Rod laa i personlige og videnskabelige Sympatier og Antipatier, vel nok paa en besynderlig Maade kunde gøre Forskel paa, hvem der fik Adgang til, hvad der højst usystematisk betragtedes som mere eller mindre utilgængeligt. I Udenrigsministeriet havde P. Vedel, som omtalt, først i Firserne lukket lidt op for den loyale Højremand og Royalist, Dr. Thorsøe. Det blev betydningsfuldt, at Vedel, da Neergaards Bog var begyndt at udkomme, lagde Mærke til, at her optraadte en Historiker med endnu større Forudsætninger for en Vurdering af de afgørende Begivenheder, ved hvilke Vedel selv og hele hans Kreds havde haft deres Manddomsgerning med de foreløbige Sejre og det endelige Nederlag. Vedel havde udarbejdet Fremstillinger af væsentlige Afsnit af dansk Udenrigspolitik fra 1858, da han blev Leder af Udenrigsministeriet, til Freden i Wien; han tænkte vel neppe paa at udgive noget deraf, men han førtes, da Neergaards Arbejde begyndte at udkomme, lidt efter lidt over til at give den kundskabsrige og upartiske unge Forfatter Adgang saavel til Udenrigsministeriets Arkiv som til det Materiale, han personlig raadede over, og til den Viden om hine Begivenheders intime Sammenhæng, som han alene var i Besiddelse af. For Neergaards Fremstilling af den national-liberale Udenrigspolitik i Junigrundlovens Tid fik dette meget stor Betydning. Da Værket planlagdes, havde Neergaard tænkt sig at give en Fremstilling væsentlig bygget paa trykte Kilder. Da han for at faa Oplysning om et Par konkrete Spørgsmaal i 1890 henvendte sig til Vedel, med hvem han tidligere lejlighedsvis var kommen i Berøring, gav denne ham imidlertid efter nogle Samtaler Adgang til enkelte af Udenrigsministeriets Sager og efter et Halvaarstids Forløb til alle Arkivalier. Dette udvidede Planen i høj Grad. I alle slige Spørgsmaal var Vedel enebestemmende; den eneste indskrænkende Betingelse for Brugen af Akterne blev, at han skulde gennemlæse Fremstillingen, og denne Censur voldte ikke paa noget Punkt

Vanskeligheder; den gav tværtimod Anledning til frugtbar Drøftelse.

Man maa et godt Stykke ind i Neergaards Bog for at spore, at utrykt Materiale har staaet til hans Raadighed. Hele Bogens Indledning, Forhistorien, Skildringen af den politiske Udvikling i Kristian 8.s Tid, af Begivenhederne i 1848, den grundlovgivende Rigsforsamlings Forhandlinger og den danske Udenrigspolitik til langt henimod Aaret 1852 er skrevet alene paa Grundlag af trykte Kilder. Disse Afsnit, der forøvrigt er bygget op med megen Fasthed og Enhed, med bedre Stil end den øvrige Del af Værket, rummer derfor lidet Nyt og en hel Del mindre, end man nu ved. Men det er dog stadig den bedste Fremstilling af disse Aars Historie, og kun paa enkelte Punkter vil A. D. Jørgensens senere korte Fremstilling i Danmarks Riges Historie være at foretrække. Først i IX. Kapitel mærkes det, at Forfatteren har faaet Adgang til enkelte Akter i Rigsarkivet (Papirer efterladte af A. W. Scheel), og snart efter møder man (I, 538) det første Citat af utrykte Aktstykker fra Udenrigsministeriets Arkiv. Men endnu for disse Afsnits Vedkommende er det beklagelig lidt, Neergaard har faaet Adgang til. Notabelforsamlingen i Flensborg 1851 med dens vigtige Forhandlinger, hvorom der foreligger et stort utrykt Materiale, er kun ufuldstændigt skildret; den første mere indgaaende, objektive Behandling af de vanskelige Styrelsesforhold i Slesvig mellem Krigene er foretaget, uden at Forfatteren har haft Adgang til utrykte Kilder. I de Aar, da Neergaard skrev sin Fremstilling, levede den historisk interesserede Nis Regenburg som Stiftamtmand i Skanderborg, siden som Pensionist i København, omgivet af en Mængde Breve og Aktstykker vedrørende Hertugdømmernes Forhold mellem Krigene, og af den store Bogsamling vedrørende Hertugdømmerne, der siden kom til Aarhus. Med A. D. Jørgensen drøftede Regenburg hin Tids Begivenheder; Neergaard havde ikke Adgang til ham. Først ti Aar senere oplukkedes for Skoleinspektør P. Lauridsen Tillisch's Papirer fra samme Periode og om samme Emne. Disse Afsnit af Neergaards Bog hører derfor til

dem, hvor Fremstillingen — uden Forfatterens Skyld — hverken er udtømmende eller paa nogen Maade grundlæggende.

Først til IX. Kapitels Skildring af den første ordentlige Rigsdag fra Efteraaret 1849 har Neergaard kunnet benytte et utrykt Stof til Belysning af den indre Politik, og det et stort Materiale, der spiller en overordentlig Rolle for hele Resten af hans Fremstilling. Det var en Kilde, som hans Egenskab af Venstrepolitiker bragte til at flyde for ham, saa nogen Gavn havde han dog ogsaa af sit politiske Standpunkt. Det er Balthasar Christensens efterladte Breve og Optegnelser, der giver intime Oplysninger om Bondevenerne, ikke blot om Partiets indre Liv, men ogsaa om dets Forhold til andre Partier, Forbindelserne med Hoffet i Frederik 7.s Tid, Deltagelsen i Forhandlinger om Udenrigspolitik, Ministerkriser o. s. v. Venstres Tilblivelseshistorie lærte Neergaard her at kende, og gennem hele Værket giver hans naturlige Interesse for denne Side af Udviklingen sig Udtryk i en indgaaende Dvælen ved det demokratiske Partis og de demokratiske Strømningers Vækst paa Rigsdagen og i Folket. Ogsaa til andet Materiale, der supplerer Balthasar Christensens Papirer, var han saa heldig at faa Adgang; han benytter til Stadighed de vigtigste utrykte Dele af Tschernings Papirer i Rigsarkivet samt de interessante, politiske Dagbøger, som den daværende Bondevener, senere Kultusminister i Estrups Ministerium, J. C. H. Fischer, skrev, medens han som Adjunkt i Sorø var Folketingsmand under Rigsdagssessionerne 1852—56. Disse Kilder leder Forfatteren ind i den højere Partipolitiks slyngede Irrgange, og ad samme Veje føres han, naar han (II, 93) benytter den daværende nationalliberale Politiker, Mads Pagh Bruuns politiske Dagbøger, der strækker sig fra 1. Marts 1856 til 27. Oktbr. 1874. Dette Materiale giver Neergaards Fremstilling af dansk Rigsdagspolitik en overordentlig Fylde, men det bør tilføjes, at det fremmer en Svaghed ved Værket (og særlig ved dettes sidste Afsnit), en altfor stor Dvælen ved Detailler i Rigsdagsforhandlinger, hvorom de særlig Interes-

serede kortelig kunde være henvist til Rigsdagstidende. Det kunde synes paafaldende, at Forfatteren, da han lægger saa stor Vægt paa Rigsdagspolitikken, saa godt som ikke citerer Udvalgsprotokoller og lignende mere fortrolige Kilder i Rigsdagens Arkiv; men Forklaringen er vist den, at disse Kilder for den Tids Vedkommende intet væsentligt indeholder. Protokollerne fra Fællesudvalgsforhandlingerne for Forfatningsforandringen i 1866 har han benyttet.

Endnu mere betydningsfuldt er det utrykte Materiale, som Neergaard fra XII. Kapitel af (I, 696 f.) benytter til Fremstillingen af den danske Udenrigspolitik. Det begynder ved Tronfølgesagens Historie i 1850--52, og fra nu af kan han — i stærkt stigende Omfang — underbygge hele Skildringen med udenrigsministerielle Dokumenter og Supplemerter fra Direktørens Privatkorrespondance med de betydeligere Gesandter, med Vedels mundtlige Forklaring og Retledning.

Det lykkedes Neergaard hurtigt efter Fremkomsten af de første Afsnit af hans Bog hos Vedel at vinde en Respekt og Tillid, som Vedel lejlighedsvis uforbeholdent gav Udtryk overfor andre Historikere, og som ikke formindskedes, fordi Neergaard paa væsentlige Punkter bedømte den nationalliberale Politik og dens Mænd — særlig Monrad — anderledes end den gamle Gehejmelegationsraaad. Uden denne var mange vigtige Enkeltheder og vel hele Afsnit i Neergaards Bog ikke blevet, hvad de er.

Det er ikke her Stedet til nærmere at omtale denne højtbegavede, særprægede, arbejdsdygtige og meget indflydelsesrige Embedsmand, men jeg maa beklage, at intet Afsnit i Neergaards Bog handler om Peter Vedel. Undladelsen er forstaaelig, ligesom at Neergaards Biografi af Vedel i „Dansk biografisk Lexikon“, der tryktes, medens Vedel levede og blev gennemset af ham, vel er skrevet meget anerkendende, men højst forbeholdent, som det stemmede med hans Ønske; han traadte saa lidt som muligt frem og afslørede ikke for fremmede sit Væsen eller sin Indflydelses Rækkevidde. Men et uløst Problem rejser sig for enhver, der har faaet Indtryk af den myn-

dige og kloge Direktør for vort Udenrigsministerium og kender hin Tids Historie. Vi savner en Belysning af Vedels Indflydelse fra den Tid af, da han, den juridiske Professor ved Universitetet, de nationalliberale Stormænds Ven og Studiekammerat, Meningsfælle og Medarbejder, til Forargelse for Departementsfolkene droges ind i den udenrigske Styrelse og hurtigt blev første Mand der. Var Vedel kun Hjælper, Tilretteægger og Udfører, var han blot den, der satte Halls Tanker i Stil i de berømte „Hallske Noter“? Er han helt uden personligt moralsk Ansvar for hine skæbnesvangre Beslutninger? Eller har hans egen Personlighed, hans Meninger, Initiativ og Vilje været væsentlig bestemmende gennem Tilslutning til Ejderpolitiken eller ved Kritik af visse af dens Faser? Var den korrekte Embedsmands Passivitet overfor de definitive Afgørelser eller Viljen til i al Stilhed at øve afgørende Indflydelse den stærkeste hos ham? Jeg for min Del er ikke klar over Vedels Personlighed og forbauses idelig over, hvor lidt der foreligger oplyst om hans virkelige Betydning. Der er endnu ikke i vor Memoireliteratur nogen fyldig Skildring af ham, hvor tidt han end omtales; de Andræske Optegnelser og Kriegers Dagbøger kaster kun Strejflys, og Rubins Nekrolog i „Tilskueren“ 1911 giver kun Fingerpeg og Antydninger om den Del af Vedels Gærning, hvorom her er Tale. Neergaard, der vel har haft rigere Lejlighed til at lære hans politiske Karakter og Betydning for hin Tids Politik at kende end nogen anden Nulevende, har kun i meget almindelige Udtryk udtalt sig om hans store Indflydelse. Et Kapitel af dansk Udenrigspolitikks Historie fra 1858—1864 er endnu uskrevet, og det maa betragtes som beklageligt, at Vedels Efterladte, efter hvad der forlyder, er bestemt paa ikke at offentliggøre den Skildring af dansk Udenrigspolitik fra hin Tid, som Vedel ved sin Død efterlod sig. Selv om det positive Indhold i denne maaske kan være erstattet ved Neergaards Fremstilling, bliver tilbage det Bidrag, Vedels egen Affattelse formentlig vil kunne yde til Forstaaelsen af ham selv. Dette burde vor historiske Literatur ikke savne. Forhaabentlig vil Neergaard

en Gang faa Lejlighed til at give en uforbeholden Skildring af denne betydelige Mand.

Det var en uhyre Fordel, at Forbindelsen med P. Vedel aabnede Neergaard Adgang til Udenrigsministeriet, men dermed var ikke alt gjort; Arbejdet i Arkivet var i hine Aar hverken let eller behageligt.

Den ældre politiske Del af det danske Udenrigsministeriums Arkiv henlaa den Gang i et uordnet Kaos. De ældste Arkivalier fra Tiden indtil 1700 var blevet afleveret til Gehejmearkivet før 1848 til forskellige Tider; i 1851 fandt en større Aflevering Sted, der omfattede de fleste Akter fra Tiden 1700—51, medens næsten hele Resten forblev i Udenrigsministeriet paa Kristiansborg indtil Branden 1884. Derefter anbragtes Arkivet paa Amalienborg i en stor Havesal og et Par mindre Værelser i det Levetzauske, senere Caroline Amalies, Palæ, hvor Ministeriet havde til Huse, indtil det 1898, da den nuværende Konge efter sit Giftermaal overtog dette Palæ, flyttede ned i det Harsdorff-Hageske Hus paa Kongens Nytorv. Der var gentagne Gange Tale om en Aflevering af Akter til Rigsarkivet, men først vilde Arkivaren i Udenrigsministeriet nødig af med dem, senere lod Pladsmangel destoværre Rigsarkivets Chefer stille sig modvillig. Saaledes forblev Arkivet altfor længe under uheldige Vilkaar. Først i Sommeren 1908 afleveredes Arkivalierne for Tiden ca. 1750—1839; da Arkivet ved Dr. Erik Arups Ansættelse som Arkivar 1909 var kommet under sagkyndig Ledelse, skete i September 1910 en videregaaende Aflevering af Sagerne fra 1840 til 1864; disse to Afleveringer indbefattede det meste af Gesandtskabs- og Konsulatsarkiverne. Endelig afleveredes i September 1915 forskellige Supplementer fra Tiden før 1864 og væsentlige Dele af Akterne for den følgende Tid op til 1887. I Udenrigsministeriet henligger saaledes, foruden den diplomatiske Korrespondance efter Freden i Wien og enkelte særlige Afdelinger, nu kun de løbende Sager etc. efter 1887. Selvfølgelig er en stor Del af de nyere Akter, der befinder sig i Rigsarkivet, ikke uden videre tilgængelige, men alt bliver sikret og ordnet.

Jeg ved ikke meget om, hvorledes Ordningen af de politiske Arkivalier var paa Kristiansborg. Prof. Edvard Holm fortalte nu og da, hvorledes han i Treserne hentede sig en Droskefuld Registraturer eller Aktpakker til Afbenyttelse hjemme, og om, hvor vanskeligt det var, naar en saadan Pakke atter var afleveret, senere igen at faa fat i den. Enkelte Pakker vedrørende Tiden 1770—1815, som han i Treserne havde set, lykkedes det mig i Halvfemserne kun med stor Møje atter at faa frem for Dagens Lys. Det var paa Amalienborg, hvor Arkivet dengang forvaltedes af den elskværdige Baron Zytphen-Adeler, der imidlertid som Arkivar, ligesom sin Forgænger, den senere Statsraadssekretær Koefoed, havde den overordentlig store Mangel ikke at have faaet mindste praktiske eller teoretiske Uddannelse i Arkivvæsen og ikke var i Stand til at yde nogen Vejledning. Arkivaren i Udenrigsministeriet var den Gang i Reglen tillige Sekretær hos Ministeren; han modtog alle indgaaende Sager, havde meget andet at varetage og, efterhaanden, altfor ringe Medhjælp; derfor maatte Beskæftigelse med den historiske Del af Arkivet blive en ren Biting for ham, hvilket førte til, at de meget faa, der i Halvfemserne havde Adgang til Arkivet, trods Baronens Velvilje, havde de største Vanskeligheder ved blot nogenlunde regelmæssigt eller hurtigt at faa de almindeligste Aktpakker udleveret. Man spildte en skrækkelig Tid ved Venten eller forgæves Møden i Arkivet, idet andre Forretninger idelig sagdes at umuliggøre Fremtagelsen af Sagerne. Den væsentligste Grund var imidlertid, at store Dele af Arkivet var i Uorden, hvad enten dette nu var af gammel Dato eller foraarsaget ved Flytningerne eller, hvad der er rimeligst, var en Følge af begge Dele; Registraturerne var ubenyttede eller ubenyttelige, saaledes at det var tilfældigt, om Akter, der ikke var opførte i Registraturerne eller laa i bestemte Depechepakker, kunde findes. Dette gjaldt, hvad jeg den Gang personlig erfarede, Arkivalier for Tiden før c. 1840. I en Indledning til en Samling Aktstykker vedrørende Freden i Kiel og dens Forhistorie, som jeg offentliggjorde i „Danske Maga-

zin“ 1898—99, aabnede jeg et Indblik i den utrolige Tilstand ved en Bemærkning om, at en Række højst vigtige Sager henlaa „i den vildeste Uorden“; det vakte P. Vedels Bekymring og Zytphen-Adelers Forfærdelse, men affødte ingen Forbedring, — forøvrigt heller ingen Forandring i den store Velvilje, hvormed jeg altid blev behandlet. Men noget tilsvarende gjaldt Akterne fra Frederik 7.s Dage. Da Freden i Wien brat afsluttede den Udvikling, hvorom det danske Diplomatis Virksomhed havde drejet sig siden Marts 1848, lod man det hele ligge ganske, som det laa, i en Orden eller rettere Uorden, fremkaldt ved den Brug man havde gjort deraf under det aarelange daglige Arbejde, hvor særlig Vedel stadig havde de lange Aktrækker ved Haanden, det vil sige i sit Kontor eller i sit Hjem. De senere Omflytninger forøgede den Tilfældighed, der var i Sammenlægning og Inddelingen af Akterne. Hertil kom, at det i Frederik 7.s Tid, som før og senere, ofte hændte, at de forskellige Ministre og Embedsmænd tog Sager med hjem og efter Benyttelsen glemte at aflevere dem. Grænserne mellem Chefernes private og officielle Korrespondance var meget flydende; efter Dødsfald blev de forskellige Boer ikke omhyggeligt udrensede for, hvad der rettelig hørte hjemme i Udenrigsministeriets Arkiv. Disse Forhold forklarer de beklagelige Huller, der findes i de udenrigsministerielle Arkivalier for ældre Tider og for Tiden 1848—1864. Hvad der skyldes Uorden, og hvad der beror paa de ukontrollerede Hjemlaan af Akter, der forøvrigt ogsaa kendes fra andre Administrationsomraader, skal jeg ikke afgøre. Men de enkelte, der i Halvfemserne fik Lov til at arbejde i Arkivet paa Amalienborg, havde et højst byrdefuldt Arbejde, der krævede Taalmodighed, nogen diplomatisk Ævne, megen Tid og Slid. Arbejdsvilkårene paa Amalienborg eller senere i de indskrænkede Lokalteter paa Kongens Nytorv var højst primitive, og det var besværligt eller helt umuligt at sikre sig, at man fik fat i alle Akter vedrørende en Sag. Den, der af personlig aarelang Erfaring kender disse Forhold, veed, hvilket Arbejde Neergaard har lagt i Gennemforskningen af den

udenrigspolitiske Historie. Det er mærkeligt, hvor meget han har faaet med af det kaotiske Stof, og hans Behandling af dette maa, hvad jeg paa en Række Punkter har haft Lejlighed til at konstatere, betragtes som mønstergyldig. Skulde der vise sig at være Mangler, er Skylden visselig ikke hans. Hans Benyttelse er paa engang omhyggelig og overlegen i Udvalget. Jeg har ikke fundet een væsentlig Fejl i de mange Citater, som jeg har sammenlignet; Gengivelsen af Aktstykkernes Indhold og Ord er overalt korrekt. Ogsaa Thorsøe fortjener, som jeg har bemærket, Ros for sin Behandling af de udenrigsministerielle Akter, men Neergaard har haft Adgang til meget større Materiale, og han har haft mere politisk Forstaaelse, dybere Kendskab til de ledende Personer og til den indrepolitiske Baggrund.

Skildringen af den dansk-tyske Strid, der sprængte Monarkiet, er i alt væsentlig udtømmende, men særlig gælder det for Tiden fra Efteraaret 1863 til Freden 31. Oktbr. 1864, idet Forfatteren her har haft Adgang til de allervigtigste, helt nye Kilder. Han har uden Indskrænkning gennemarbejdet hele den diplomatiske Korrespondance samt de Indberetninger og Forestillinger med dertil hørende Udkast — fra P. Vedels Haand — til Kongen, der har dannet Grundlaget for de afgørende Regeringsbeslutninger i Halls, Monrads og Bluhmes Ministertid.

For Londonkonferencens Vedkommende har Neergaard kunnet supplere de officielle Protokoller, der i 1866, medens Krieger sad i „Historisk Forening“s Bestyrelse, blev trykt i „Historisk Tidsskrift“, og de indtil denne Dag utrykte, officielle Indberetninger fra de danske Delegerede, med Vedels Privatkorrespondance med Krieger og Quaade. Han har for første Gang i Sammenhæng udredet den danske Regerings Politik fra Frederik 7.s Død til Krigens Slutning; der savnes vel endnu fuld Klarhed over enkelte Punkter, men intet afgørende for Helhedsopfattelsen og Bedømmelsen. I sin kortfattede Skildring i „Danmarks Riges Historie“, har Neergaard givet i Grundtræk, hvad han her, med Benyttelse af meget nyt Materiale,

har skildret udførligt, og han har gjort det saa kritisk og objektivt, at jeg føler mig overbevist om, at Hovedtrækene og de fleste væsentlige Enkeltheder herom tør betragtes som endeligt fastslaaede. Hidtil vidste vi om Krigens intime politiske Historie i Virkeligheden kun meget lidet sikkert; i Generalstabsværket var det politiske Stof utilfredsstillende behandlet, i C. Th. Sørensens store og lille Fremstilling havde han, da han ikke havde fri Adgang til alt, ofte maattet nøjes med Antydninger og ikke kunnet citere de vigtige private Meddelelser, der tilflød ham fra forskellig Side, saaledes fra Monrad. Neergaards Fremstilling er blevet „Bogen om 1864“. Hans Arbejde kan ikke vurderes højt nok; et af de allervigtigste Afsnit af vort Folks Historie har nu faaet en Behandling, der vil bevare sin Værdi gennem Tiderne.

Nogen Begrænsning i, hvad Neergaard har kunnet yde, maa dog paapeges. Paa Grund af de Bestemmelser, hvorved Krieger og efter hans Død hans literære Eksekutor, A. D. Jørgensen, kategorisk afgjorde Spørgsmaalet om Udgivelsen af de indholdsrige politiske Dagbøger, som Krieger havde ført fra 1848 til 1880, har det beklageligvis ikke været muligt for Udgiverne af disse Dagbøger (Fru Elise Koppel, Dr. P. Munch og nærværende Artikels Forfatter) at stille dette vigtige Materiale til Neergaards frie Raadighed, heller ikke for de Afsnits Vedkommende, der behandler 1864, hvor det især havde været ønskeligt, at han havde kunnet faa Adgang til alt. Kriegers Kendskab til de Begivenheder, i hvilke han Dag for Dag levede med, og som han til sine Tider øvede afgørende Indflydelse paa, vil selvfølgelig paa en Del Punkter kunne nuancere Neergaards Fremstilling, især efter 1854—55, da Dagbøgernes Indhold bliver meget fyldigt. For Londonkonferencens Vedkommende bliver Manglen dog mindre følelig, idet Dagbogs-optegnelserne her tildels erstattes af Kriegers fortrolige Brevveksling med Vedel; efter mit Kendskab til Kriegers Papirer tør jeg sige, at paa de fleste afgørende Punkter er Neergaard gennem det ham tilgængelige Stof ved sit

kritiske Skøn naaet til en i Hovedsagen rigtig Fremstilling, der næppe vil blive omstødt.

Det er uheldigt, at Neergaard næsten ikke har benyttet den store Kriegerske Brevsamling, der ved A. D. Jørgensen og efter hans Død 1896 kom til Rigsarkivet; den indeholder et stort Materiale til de nationalliberale Kredses Historie og vil blive udgivet i Tilslutning til Kriegers Dagbøger. Denne Samling er ganske vist ikke almindelig tilgængelig, men det turde dog være hævet over enhver Tvivl, at Adgang ikke i de senere Aar vilde være blevet nægtet Neergaard, selv om A. D. Jørgensen i sin Tid ikke har gjort ham opmærksom paa, hvor vigtigt Indholdet var. Neergaard kunde vel have naaet at bruge den under Skiltringen af Aarene 1863—66 og har forøvrigt benyttet enkelte Ting deraf, saaledes de to vigtige Breve fra Monrad til Krieger, der citeres II, 1214 og 1225. Det er mig ikke ganske forstaaeligt, at Neergaard har kunnet slaa sig til Ro med Jul. Clausens Udgave af „Orla Lehmanns Papirer“; i Forordet betoner Udgiveren udtrykkelig, at meget Stof af Pladshensyn ikke har kunnet medtages, men yderligere vil nogen Prøvelse let vise den kyndige, at Udgivelsen ikke er dadelfri. Eksempelvis skal nævnes, at der i Aftrykket, S. 216, af de vigtige Optegnelser om Ministerskiftet 1863, som ogsaa Neergaard med Rette benytter i sin Fremstilling, er sket vilkaarlige Udeladelser. Her kan maaske saaledes forekastes Neergaard et Par ikke uvæsentlige „Undladelses-synder“, men hans solide og omhyggelige Arbejde giver ellers saare ringe Anledning til sligt.

Som med Hensyn til Kriegers Dagbøger er Forfatteren uden Ansvar for, at han ikke har kunnet benytte Statsraadsprotokollerne fra Frederik 7.s Tid og for Kristian 9.s første Regeringsaar. Der er nægtet ham Adgang dertil, og dansk Historieforskning har al Grund til beklage dette. De mest afgørende Beslutninger, der i Aarhundredet fra Januar 1814 til August 1914 er taget om den danske Stats og det danske Folks Skæbne, maa altsaa endnu efter et halvt Aarhundredes Forløb skildres i et grundlæggende, fuldkommen objektivt Værk, af en tidligere Konsejlspræsident, der i sin

Embedstid har haft Ret til at se alle Statsraadsprotokoller, uden at han har haft Lov til at udnytte sin Viden. Deltagerne i hine Tidens Statsraads møder er alle døde, hine Begivenheder er forlængst løftet ud af Døgnets Strid. Ingen Dansk, der har det mindste Begreb om hine Tider, betvivler, at alle Deltagerne i disse alvorfulde Beslutninger har handlet ud fra de hæderligste Motiver; det er dog ikke af Sensationslyst, men af Hensyn til Sandhedens fulde Opklarelse, at danske Historikere ønsker Adgang til alt dette Materiale, der skulde synes at være Folkets Ejendom, om noget historisk Kildemateriale er det. Ikke desto mindre foreligger der endnu ikke en autentisk offentlig Publikation af Statsraadsprotokollerne for de afgørende Møder i 1863—64. Der findes i Privateje Excerpter og kortfattede Referater af disse Statsraadsforhandlinger, og disse har Neergaard maattet benytte, som han oplyser II, 1354. Jeg vil henstille til Statsministeriet at faa tilvejebragt en Ordning, hvorved Statsraadsprotokollerne fra ældre Tid blev udgivet i forsvarlig Form. Skulde de indeholde et eller andet — f. Eks. vedrørende Arveprinds Ferdinands Pengeaffærer! — der endnu maatte anses for at tilhøre Privatlivets Fred, kan det jo uden Skade tilbageholdes, men naar, man i den europæiske Dagspresse offentliggør de gehejmeste og mest kompromitterende Statsakter fra 1916 og 1917, skulde vel vore Statsraadsprotokoller fra 50 Aar tilbage kunne taale Lyset.

Den ydre Politik i Junigrundlovens Dage var saa nøje sammenknyttet med den indre, at Neergaards Benyttelse af det diplomatiske Materiale har givet ham stort Kendskab til Regeringskredsens, Rigsdagens og Partiernes Behandling af vor Indenrigspolitik. Han tilstræber efter hele sin Natur at gøre Fremstillingen af de forskellige Partiers Motiver og Handlinger saa ligelig som muligt, men det mærkes helt igennem, at et langt bedre Materiale har staaet til Raadighed ved Skildringen af Bondevennernes Politik end ved Fremstillingen af de andre Partiers. Balthasar Christensens og Tschernings utrykte Papirer og Fischers Dagbøger har ydet ham mere end de Oplysninger fra

Nationalliberales og Helstatsmænds Side, der har staaet til hans Raadighed, og han har heller ikke haft Adgang til intimt Materiale til Belysning af den glücksborgske Politik, hvorimod Forbindelserne mellem Bondevennerne og Berling paa vigtige Punkter har givet ham Indblik i Frederik 7.s og Grevindens Tankegang og Planer. Neergaard har dog ikke kunnet benytte Rasmus Carlsens meget indholdsrige Efterladenskaber, gennem hvilke man paa Grund af Carlsens nøje Forbindelse med Godsejere som Frijs, Blixen-Finecke og Westenholz erhverver Kundskab om andre Kredses Synspunkter. For de Nationalliberales Vedkommende har han ikke blot savnet Kriegers og Lehmanns efterladte, utrykte Papirer, men han har ogsaa kun set lidt af Plougs og intet af Madvigs utrykte Efterladenskaber. Endvidere er Halls efterladte Papirer ikke blevet stillet til hans Raadighed; de indeholder dog noget, om end vel neppe meget fra Halls egen Haand, thi som bekendt havde Hall den ringest mulige Lyst til at skrive. Da der i Vedels sidste Levetid en Gang blev trykt et egenhændigt Brev fra Hall fra 1863, udbrød Vedel, da man fortalte ham om Publikationen: „Det er umuligt; jeg forsikrer Dem, Hall har aldrig selv skrevet et Brev“. Udtrykket var naturligvis paradoksalt, men betegnende! C.N.Davids og Sponnecks Efterladenskaber har ikke været tilgængelige for Neergaard og endelig har, hvad der er et meget vigtigt Punkt, Forfatteren helt maattet savne førstehaands Kilder til Kong Kristian 9.s og de ham næstaaende Personers Anskuelse under Kriserne og Krigen i hans første Regeringsaar. Autentisk Gengivelse af Kongens Udtalelser i Statsraadsmøder foreligger ikke; Optegnelser af Oxholm og Hegermann-Lindencrone er ikke bevarede; Traps Memoirer er endnu tilbageholdte. Af Privatbreve fra Kristian 9., der ikke var mere fremragende som Brevskriver end som Taler, har der vistnok intet foreligget for Neergaard, og, efter Citaterne at dømme, i alt Fald ikke vægtige Udtalelser om vigtige Forhold. Saadanne Breve eksisterer dog, og antagelig har de indeholdt ligesaa bestemte og vidtrækkende Udtalelser, som f. Eks. et fortroligt Brev fra Februar 1865, hvor Kong Kristian til en dansk

Politiker skriver følgende, der kaster klart Lys over de Følelser, hvormed han som Prins af Danmark og siden som Konge maa have deltaget i de Statsraadsmøder, der fastslog den Politik, der sprængte Riget: „Forfatningens Ophævelse af 1855, som foretoges 1858, anser jeg for et Statskup, og derfor var Forfatningens Bestaaen, efter at Holsteen og Lauenborg var udstødte, ogsaa for de øvrige Landsdele i Grunden ugyldig; fra dette Tidspunkt formener jeg, vi har befundet os paa en gal og farlig Vej, hvis sørgelige Følger desværre altfor snart nu maae føles“. En dokumenteret Fremstilling af den politiske Udvikling fra 1863 til November 1864 er, som af mig meddelt i „Tilskueren“ 1912, givet af Prins Hans, der ønskede denne Redegørelse for sin Broder Kongens Synspunkter og Handlinger offentliggjort snarest muligt, bl. a. fordi han forstod, hvor lidet tilfredsstillende det glückborgske Standpunkt var repræsenteret i de samtidige Kilder til Tidens Historie; han ønskede, at Historieskrivningen i højere Grad end hidtil skulde sætte sig ind i den nye Konges Opfattelse af det dansk-tyske Spørgsmaal, som Prins Hans af Hjertet beklagede ikke havde formaet at gøre sig stærkere gældende overfor de nationale Strømninger i Danmark. Efter Prinsens Død er disse Fremstillinger sammen med hans øvrige Optegnelser vel blevet lagt under Segl for de første halvt Hundrede Aar og Kristian 9.s Forhold i 1863 og 1864 maa altsaa vedblivende skildres og bedømmes, uden at hans Egenes Opfattelse kan blive hørt. Dansk Historieforskning, der jo ikke kan opsætte sin Behandling af 1864 til efter 1960, vil beklage dette, thi Kristian 9. besad ikke Egenskaber, der let vandt ham Forsvarere i hin Tid. De Nationalliberale, der lyttede til Kongens formelt kun lidet glimrende Udtalelser, var ikke velvillige Referenter; de staa i deres Optegnelser, saaledes som f. Eks. Orla Lehmann, gennemgaaende som hans Angribere. Mænd, der i Grundsyn stod ham nær, havde, som Davids Optegnelser viser, ikke vanskeligt ved af personlige Grunde at vende sig imod ham. Det bliver en svær Opgave for dansk Historieskrivning at være retfærdig overfor Kristian 9. Neergaard har utvivlsomt gjort sit yderste herfor, men

hans Karakteristik af Kongen forekommer mig ikke at være udtømmende. En Skildring af de overordentlig store, næsten tragiske Vanskeligheder, der frembød sig for denne beskedne, retlinjede, men stive og lidet udviklingsdygtige Mand, da han skulde tage det op med de ordrige og kundskabsrige nationalliberale Dialektikere, har jeg savnet.

Medens Fremstillingen af Tiden fra November 1863 til November 1864 paa afgørende Punkter er helt grundlæggende, bringer Værkets store Slutningskapitel om Forfatningsforandringen 1866, den reviderede Grundlovs Tilblivelseshistorie, vel ogsaa meget Nyt, men det er dog adskillig mindre værdifuldt.

Planen for dette Afsnit er stærkt indskrænket, vel ikke alene, som det siges i Forordet, af Hensyn til Værkets Omfang, men maaske nok saa meget af en forstaaelig Trang hos Forfatteren til at faa Værket afsluttet. I Forordet fremhæver Neergaard iøvrigt, at Udeladelsen af al den betydningsfulde indre og ydre Politik i Aarene 1864—66, der ikke direkte griber ind i Forfatningsstriden, er rimelig, da dette Kapitel skal være Slutstenen paa den foregaaende Fremstilling, medens en Skildring af Landets øvrige Historie vilde blive Begyndelsen til et nyt Afsnit i vor Historie, for hvilket 1866 ikke er en naturlig Grænse. Man kan indrømme noget rigtigt heri og dog finde Skildringen for begrænset, men vigtigt er det i alt Fald her for første Gang i dansk Literatur at møde en samlet Fremstilling af Forfatningskampen. Mon ikke netop Trangen til at forstaa dette saa skæbnesvangre Led af vor politiske Historie i sin Tid har været den allerførste Bevæggrund til den begyndende Politikers Syslen med Junigrundlovens Tidsalder? I Firserne stod Venstre i Kamp med Følgerne af hin usalige Forfatningsændring, der blev opfattet som Roden til alt ondt i vor indre Politik. En Tilbageerobring af Junigrundloven var i adskillige Aartier Venstres Program. I 1915 naaedes Maalet, bl. a. ogsaa ved Neergaards egen politiske Manddomsgerning. Det var intet Under, om dette havde lagt en egen Stemning over Forfatterens Arbejde med det afsluttende Kapitel af hans Værk, men den lidet lyriske

Fremstillingsform har ikke givet dette Udtryk. De første Afsnit af hans Bog, der er skrevet under et og i de unge Aar, er, forekommer det mig, varmere og mere personlig prægede end Bogens sidste Del.

Det afsluttende Kapitel vil blive meget læst, ikke mindst af danske Politikere, men Begrænsningen lader en Række Spørgsmaal om hin Tids Historie helt ubesvarede; det yder væsentlig ren Rigsdags- og Partipolitik og er altsaa et snævert Udsnit af den hele Historie. Den overordentlig detaillerede Skildring af Rigsdagsforhandlingerne vil sikkert paa de fleste Læsere virke for overvældende, og Hovedlinierne træder efter mit Skøn for svagt frem.

Af utrykte Kilder har i dette Afsnit stadig M. P. Bruuns Dagbøger, der ved Lejlighed bør udgives, saavel som Balthasar Christensens Papirer ydet en Del. R. Carlsens store Korrespondance og Blixen-Fineckes destoværre ikke mange efterladte Breve kunde have oplyst adskilligt. Her som i de tidligere Afsnit savnes intimt Stof til Forstaaelsen af de Nationalliberales Politik, og det maa beklages, at Grev Frijs's literære Efterladenskaber efter hans udtrykkelige Krav blev tilintetgjort efter hans Død. I Fremstillingen af dette Afsnit vil mange med særlig Interesse have set Neergaards omhyggelige og upartiske Redegørelse for J. A. Hansens Forhold i hin Tid, der virker helt overbevisende. Han renses for Beskyldningen om „Bestikkelse“ eller „Forrædderi“.

IV.

Det vil fremgaa af Udsigten over det Kildemateriale, som Neergaard har benyttet til sin Fremstilling, at han har gjort et stort Arbejde for at skaffe sin Fremstilling det bredest mulige Grundlag; dette er endda paa adskillige Punkter adskillig bredere, end det kan ses af hans Citater. Han siger i det afsluttende Forord fra 1916 til II. Bind, at Kildeangivelse ikke altid har kunnet finde Sted, naar de Meddelelser, han har faaet, har været af saa streng fortrolig Art, at han ikke har kunnet gaa videre end til at be-

nytte den Viden, der blev stillet til hans Raadighed. Sligt spores paa adskillige Steder; det gælder nok særlig Fremstillingen af Forfatningskampen 1865—66 og af Ministerkriserne i December 1863 og Juni 1864. Men helt igennem har Neergaard gennem sin Omgang med de danske Politikere, hvis Arbejde eller Erindring gik tilbage til den første Grundlovs Tid, faaet Vink og Oplysninger, der er kommet hans Skildring af Partipolitiken og de ledende Mænd til Gode.

Man kunde vel angive en Skala for den Sympathi, hvormed Forfatteren behandler Personerne i „Under Junigrundloven“, der er saa rig paa Portrætter af Mænd — af Kvinder er jo kun „Grevinden“ skildret og f. Eks. ikke „den anden Louise“, som Hall spøgende kaldte Prinsessen af Danmark — hvis Navne ikke vil glemmes.

Varmest Interesse skænker han Bondevennerne. Tschering, J. A. Hansen og Balthasar Christensen sætter han, som han har Lov til, nærmest sin højre Side; der er saa meget i Livssyn og Idealer, der binder sammen. Men ogsaa de i Udenrigspolitik nøgterne Helstatsfolk, betænksomme Mænd som A. S. Ørsted, David og Bluhme har ikke svært ved at fængsle Neergaard; den Modsætning, der findes, letter næsten Forstaaelsen. Vanskeligst er det med den glimrende Kres af nationalliberale Koryfæer; trods alle de fortjente Lovord, der ofres paa deres Ævner, glimrende Form og glødende Sjæle, er der dog i Neergaards Skildring en vis Forbeholdenhed, især vel overfor den „daimoniske“ Monrad. Mest vil efter mit Skøn Bedømmelsen af denne Kres kunne tænkes nuanceret gennem ny Viden og andre Synspunkter.

Men stærkt maa det fremhæves, at „Under Junigrundloven“ fra først til sidst er præget af en ægte historisk Ligevægt, baaret af Villien til at gøre Ret og Skel til alle Sider. Vi staar her ved Værkets store Fortrin, der viser, hvor vel en kritisk Historiker er i Stand til at give en objektiv Skildring af nærliggende Begivenheder, selv om disse stærkt berører hans egen Deltagelse i Døgnets Politik. Det fortjener at erindres, at just den gamle nationalliberale C. St. A. Bille i sin Tid efter Afslutningen af Værkets I. Del her i Tidsskriftet (6. R. IV, 384 f.) udtalte sin ufor-

beholdne Anerkendelse af Neergaards Upartiskhed, og Bille var dog paa meget væsentlige Punkter uenig med hans Opfattelse.

Hvad der er sagt, særlig om Neergaards samvittighedsfulde Benyttelse af det utrykte diplomatiske Materiale, gælder Fremstillingen i sin Helhed. Jeg har haft Lejlighed til at prøve den paa adskillige Punkter og ved Hjælp af nye Kilder gaa bag om den. Jeg har intetsomhelst væsentligt at udsætte — bortset fra en utilladelig Mængde Trykfejl i det sidste Bind! Neergaards Behandling fyldestgør alle videnskabelige Fordringer, og man kan med Tryghed bygge paa, hvad han giver.

„Under Junigrundloven“ indeholder paa sin 2800 Sider lange Skildring af kun tyve Aars indholdsrige Historie en Fylde af Oplysninger, af Enkeltskildringer og Redegørelser af store Spørgsmaal. Mange vil høste rigt Udbytte af denne Bog, og Eftersøgningen vil for dem, der ønsker Oplysninger knyttede til bestemte Personer, lettes ved det gode Personregister. Det er Skade, at der ikke ogsaa er givet et Sagregister med Vejledning til at finde Omtalen af de vigtigste Sager. Det er ligeledes uheldigt, at man er nøjedes blot med Angivelsen af Kapiteloverskrifterne, en Oversigt over Kapitlernes Indhold vilde have lettet Brugen af det store Værk.

Trods al Rigdommen vil den, der søger Oplysning om alle de vigtigste Sider af hin Tids Liv, ofte blive skuffet; det er let at opstille en lang Liste over betydningsfulde Forhold og væsentlige Sider i Danmarks Historie i hin Tid, som Neergaard slet ikke har behandlet. I den kyndigste Anmeldelse af Værket, der efter dets Afslutning er fremkommet — Marcus Rubins i „Tilskueren“ Januar 1917 — er med Rette adskilligt saadant fremhævet, og jeg kan slutte mig dertil. Vægtig er Anken over, at der i altfor høj Grad savnes en Paavisning, der jo kunde være sket ved Antydninger, af, hvorledes de nationalliberale Ledere var intimt forbundne med hele Tidens almindelige Kultur og Kulturidealer. Det brogede Gennembrud, der i Halvtredserne skete rundt om i Landet, de forskelligartede Strømme, der

da befrugtede Jorden — religiøse, sociale, materielle — er saa godt som ikke berørt. Naar man læser den nys udkomne, meget fængslende og belærende Bog, hvori en af Neergaards Ministerkolleger, den tidligere Husmand og Smed Thomas Larsen fortæller om „En Gjennembrudstid“ i Vendsyssel, faar man Indtryk af, hvor meget der endnu bør inddrages i vort Folks Historie i hin Tid. Jeg tilføjer min Undren over, at Søren Kierkegaards Navn ikke findes i Bogen; Fru Heibergs er der heller ikke. Rubin har ogsaa med Rette anket over, at der ikke er en samlet Vurdering af den politiske Presse, skønt de vigtigste Blade og deres Redaktører selvfølgelig uafbrudt omtales. Han paapeger ligeledes, at Momenter af økonomisk Historie i for høj Grad savnes, at et statistisk Grundlag for den politiske Udvikling er givet i for ringe Omfang o. s. v. Neergaard har, saavidt jeg ved, kun paa et eneste Punkt — ved Næringslovens Forhistorie (II, 284) — benyttet Centraladministrationens Arkiver til Udredning af Reformspørgsmaal eller lignende. Det er muligt, at der ikke har været noget væsentligt at finde, men det lader sig ikke nægte, at Neergaards Værk i disse Henseender savner en vis Fylde, og at de mange, der i Tidens Løb bruger det, vil staa helt tomhændet paa Omraader, hvor de ganske vist ikke kunde have ventet indgaaende Besked, men dog kunde kræve en vis Vejledning om Rigsdagspolitikens Forhold til det almindelige Kulturliv. Denne Anke gælder mindre de første Kapitler, hvor Forfatteren har kunnet samle sig mere om Fremstillingen; jeg har det Indtryk, at de vanskelige Arbejdsvilkaar med de idelige Afbrydelser har haft en uheldig Virkning paa Kompositionen. En rolig Syslen med Værket i længere Perioder vilde have gjort det mere helstøbt; man har undertiden den Fornemmelse, at det i noget for høj Grad er Enkeltskildringer, der er kædet til hinanden. Jeg savner i Fremstillingen sammenfattende Oversigter over Udviklingens Hovedfaser og Hovedlinier; der mangler Hvilepunkter, og det var at ønske, at Karakteristiken af de forskellige Personer under Læsningen brændte sig stærkere ind i Bevidstheden. Man er i høj Grad nødt

til bagefter at bruge Personfortegnelsen for at faa et samlet Billede af de ledende Mænd. Neergaards Forfatterstype, der forøvrigt har min Sympathi, er den positive Beretter og ikke den filosofiske Ræsonnør, men den er det i saa høj Grad, at det dog føles som en Mangel ved Bogen.

Men samtidig med, at jeg gør disse Indvendinger, vil jeg tage Afstand fra en Bedømmelse, der lægger Hovedvægten paa, hvad der ikke findes i Neergaards Værk. Forfatteren har ikke sat sig til Formaal at skildre alt og heller ikke alle væsentlige Sider af det danske Folks Historie i Frederik 7.s Tid. Han har begrænset sig til det politiske, og denne Begrænsning er ydermere snævrere, fordi Planen er lagt og Titlen formuleret i Firserne. Nu, tredive Aar senere, vilde man utvivlsomt opfatte Begrebet „politisk“ adskillig rummeligere og kræve flere Momenter af økonomisk og social Historie samt af Aandshistorien inddraget. Neergaard har efter hin Tids Sædvane opfattet politisk Historie som Statshistorie med Hovedvægten lagt paa Helheden udadtil og indadtil. Hvis han havde haft Historieforskning til sin eneste Livsgerning i de forløbne tredive Aar, som f. Eks. Edv. Holm havde det i en tilsvarende Tid, medens han skrev sin Skildring af Danmark-Norges Historie gennem firsindstyve Aar, saa havde han gjort sin Skildring af disse knap tyve Aars Historie mere alsidig og fyldigere, men maaske havde han da brugt det dobbelte af de 2800 Sider, selv om han havde udskudt en Del af Rigsdagsforhandlingernes Detailler til Fordel for andet, mere frugtbart Stof.

Jeg vil ikke lægge Vægt paa, hvad der mangler, men paa hvad der er givet, og jeg gør det bl. a., fordi jeg ikke tror meget paa, at man med vor Tids Krav til historisk videnskabelig Forskning kan faa en udtømmende Fremstilling af større moderne Tidsrum skrevet af en enkelt Mand — bortset naturligvis fra Oversigter, Ledetraade, Haandbøger eller hvad man nu vil kalde samlede Fremstillinger til Undervisningsbrug. Det er saare svært eller ofte umuligt for en enkelt Historiker at beherske et saadant Stof med førstehaands Viden og Kritik. En stor Del af Alsidigheden bliver

let Øjenforblændelse. Edv. Holms store Værk er ingenlunde udtømmende, hvad det da heller ikke giver sig ud for at være, saare væsentlige Sider er knapt nok berørte. I Sybels „Begründung“ er Fremstillingen langt snævrere, i Hannotaux' Bog om Frankrig i Halvfjerserne ikke videre, og tager man et ypperligt europæisk Værk, der i visse Henseender, trods den uhyre Forskel i Dimensionerne, kan minde om Neergaards — Alfred Sterns „Geschichte Europas 1815—1871“ — der fra 1894 til 1916 i syv Bind er naaet frem til 1852 og har taget en fremragende Historikers hele Manddomsgerning, saa er det, skønt Ordet „politisk“ ikke staar i Titlen, og skønt Forfatteren har medtaget Afsnit baade om Aandsliv og sociale Forhold, faktisk politisk Historie omtrent som Neergaards.

Hvad Forfatteren har skildret, har han fuldtud behersket. Hans rige Erfaring har i Aarenes Løb givet hans Fremstilling af ydre som indre Politik stigende Myndighed, men han koketterer ikke med den Fortrolighed med dansk Rigsdags- og Partipolitik, han har erhvervet. Den lægger sig kun for Dagen i den Klarhed og Sikkerhed, hvormed han behandler Problemer, der under nye Former gaar igen i vor Dagspolitik. Han er som speciel Sagkyndig en udmærket Vejleder, men lægger ikke an paa ved sproglige eller saglige Jonglørkunster at imponere de mindre kyndige Læsere, saaledes som det et Par Gange er blevet forsøgt i vor Literatur, naar speciel men begrænset faglig Indsigt har skullet erstatte videnskabelig Historikerævnne. Neergaard er ingen fremragende Stilist, og hans Fremstilling har ikke æstetiske Fortrin, men den er en klar og ædruelig Fortælling i godt dansk Sprog.

V.

Det er vanskeligt at fremhæve, hvilket Afsnit af Neergaards Bog, der har størst Interesse, næst efter den sidst udkomne Skildring af Krigen 1864, hvis Æmne bevæger vore Sind saa stærkt, og Afsnittet om Forfatningskampen, der meget aktuelt kom, just som Junigrundloven var ved at faa

sin Afløser. Kapitlerne om den grundlovgivende Rigsforsamling, om Ministerierne Ørsted og Rotwitt og om den kongerigske Politik fra 1860 til Efteraaret 1863 læser alle med stor Berigelse. Men hver vil søge sit i denne indholdsrige Bog, der gennem lange Tider vil blive brugt af alle historisk interesserede i vort Folk. „Under Junigrundloven“ er allerede blevet Udgangspunktet for mange Studier og Enkeltundersøgelser, og det vil gaa ligesaa i Fremtiden. Naar Marcus Rubin i den nævnte Anmeldelse i „Tilskueren“ tog et enkelt, saare vigtigt Spørgsmaal — Tanken om Slesvigs Deling — ud og undersøgte det paa Grundlag af, hvad Neergaard havde givet, saa vil sligt ske med mange andre Problemer. Igennem lange Tider vil Neergaards Bog blive Udgangspunktet for Specialundersøgelser og kalde til nyt Arbejde, ikke fordi den ved dristige paradoksale Paastande ægger til Kritik, men fordi den indeholder en Mængde Oplysninger og grundlæggende Redegørelser, til hvilke man maa vende tilbage. Bogen har allerede forlængst været fremme ved Universitetets Undervisning af de Unge, der forbereder sig til historiske Eksamina. Adskillige af de i Regelen tre Ugers Afløsnings-Afhandlinger, som Hovedfagsstuderende efter den nye Eksamensordning af 1903 udarbejder hjemme til Afløsning af den anden Prøve i deres historiske Speciale, er skrevet med „Neergaard“ som Udgangspunkt. Foreløbig er det dog sjældent, at de Studerende under denne kritiske Prøvelse har haft den Tilfredsstillelse at finde Fejl i „Under Junigrundloven“, men naturligvis vil den historiske Forskning efterhaanden kunne nuancere og uddybe Fremstillingen. Jeg vil dog haabe, at det først maa forundes Neergaard selv at foretage en Revision af Bogen. Han er ikke blind for de Vanskeligheder, den lange Udgivelsestid under saa højst uensartede Vilkaar har beredt hans Værk. Han kender den store Modsætning mellem Kilderne til hans Behandling af den første og senere Periode, og nu, da han kan overse hele Fremstillingen, ønsker han utvivlsomt at kunne tilføre den større Harmoni og Ensartethed. Neergaard er nu saa langt oppe i Aarene, at et større historisk Arbejde paa et helt nyt Felt neppe vil kunne ventes af ham, og

Otium fra politisk Gerning faar han nok ikke, før det er for sent. Men forhaabentlig tænker han ikke paa at opgive historisk Forskning. I en Udtalelse om sine Fremtidsplaner i et Dagblad har han nævnt en Plan om at skildre sine personlige Oplevelser og sin politiske Virksomhed og ud. derfra sin egen Tids Historie, men han har ogsaa omtalt sin Lyst til at vende tilbage til Fyrrernes Historie, skrive en „Indledning til Grundloven“ og ved en ny Udgave af „Under Junigrundloven“ udnytte det store, utrykte Materiale, der foreligger for de Aars Vedkommende, hvor han i sin Tid kun kunde bruge den trykte Literatur.

Nu da „Under Junigrundloven“ omsider foreligger afsluttet, vil den utvivlsomt naa den videre Udbredelse, hvorpaa den har Krav, ikke blot til de faglærte Krese, men ud i det danske Folk. Faa Værker vil kunne yde saa megen historisk-politisk Oplysning som den. Det vil være af stor Betydning for dansk Historieforskning, om Neergaard ved en ny gennemarbejdet Udgave kunde afslutte sin historiske Forfatterbane og efterlade det betydningsfulde Værk, der rummer den lødigste Del af hans Livsgerning, i en endnu værdifuldere Skikkelse.